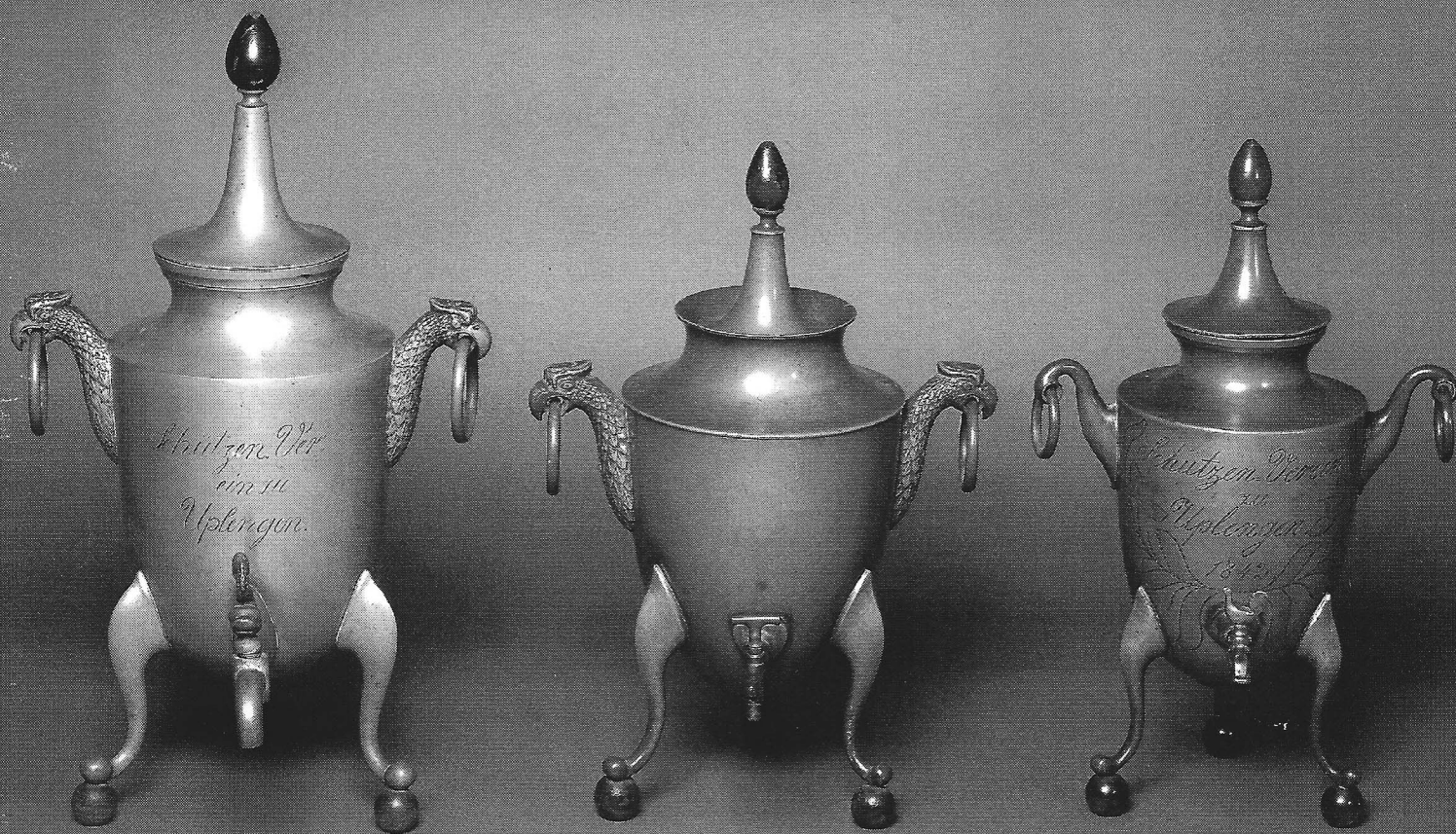

de Tinkoerier

MEDEDELINGENBLAD NEDERLANDSE TINVERENIGING • JAARGANG 13, NUMMER 1, JUNI 2005

- Tinnegieters uit de Pays de Luxembourg
- Die Adlerkanne

Nederlandse TinVereniging

Oprichting

27 maart 1993

Bestuur

J.F.H.H. Beekhuizen	Voorzitter
Mevr. S. Bracht	Secretaris
J.C. den Riet	Penningmeester
B. Dubbe	Bestuurslid en erelid
G. Groenendijk	Bestuurslid
A.A. Kooyman	Bestuurslid
W.A. Röben	Bestuurslid
H.B. van Wijk	Bestuurslid
J.E. Wustenhoff	Bestuurslid en erelid

Redactie

B. Dubbe	Hoofdredacteur
J.F.H.H. Beekhuizen	Redacteur - lay-out
J.E. Wustenhoff	Redacteur

Adres secretariaat

Postbus 141
2240 AC Wassenaar

Adres redactie

E. Tesschenmacherstraat 56
7415 CV Deventer

Adres penningmeester

Urkerstraat 6
1181 EW Amstelveen

Stichting Nederlandse Tinbibliotheek

H.B. van Wijk	Voorzitter en bibliothecaris
J.E. Wustenhoff	Secretaris
A.A. Kooyman	Penningmeester

Bankrelatie

Postbank 4382632

IISN: 1380-108

Copyright: 'Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het bestuur of de redactie van de NVT' en/of de auteur(s).

Inhoudsopgave

1. Ledenbijeenkomsten 2005/2006	6
2. Voorwoord van de voorzitter	7
3. Koninklijke onderscheiding	8
4. Verslag bijeenkomst Paleis Het Loo te Apeldoorn op 23 april 2005	9
5. Algemene ledenvergadering	12
6. Tinnegieters uit de 'Pays de Luxembourg' <i>T.J. Dangis</i>	14
7. Die Adlerkanne <i>H. Arians</i>	24
8. Serie van acht metrische vloeistofmaten <i>G. Groenendijk</i>	36
9. Literatuur over tin <i>H.B. van Wijk</i>	37

Ledenbijeenkomsten NTV 2005/2006

Volgende bijeenkomsten:

Zaterdag 22 oktober 2005

Amsterdams Historisch Museum, Amsterdam

Zaterdag 13 mei 2006

Nederlands Openluchtmuseum, Arnhem

Zaterdag 4 november 2006

Amsterdams Historisch Museum, Amsterdam

Ledenbijeenkomsten VT 2005/2006

Volgende bijeenkomsten:

Zondag 13 november 2005

Weerde - 25-jarig bestaan van de VT

Zondag 23 april 2006

Weerde

Zondag 12 november 2006

Weerde

Voorwoord van de voorzitter

De bijeenkomst op 23 april jl. in Paleis Het Loo te Apeldoorn was een doorslaand succes. Niet alleen de locatie en de rondleidingen hebben hieraan bijgedragen, maar ook de voordrachten van de heer J. Ter Molen, directeur van het museum, en B. Dubbe maakten van deze zaterdag een succes. Het aantal meegebrachte objecten, met het thema 'plat-goed', overtrof de stoutste verwachting.

Tijdens de ledenvergadering is gevraagd of het een verbetering is dat De Tinkoerier geniet is in plaats van gelijmd. De reactie was zeer positief en ik hoop dat de reactie ook zo positief is ten aanzien van de nieuwe omslag.

Tijdens dezelfde vergadering is gevraagd mee te denken over de inhoud van ons mededelingenblad. Al vrij snel kwam er een reactie van een van onze leden. Hij stelde voor een vaste rubriek op te nemen, waarin een lid iets vertelt over zichzelf, over zijn verzameling, wat de eerste aankoop was, de laatste aanwinst en nog enkele andere zaken. Het geheel voorzien van de nodige foto's. Met een dergelijk artikel leert men elkaar beter kennen en dat kan naar mijn mening geen kwaad. Ik wil de leden oproepen om op dit idee te reageren!

Iets dergelijks zou ook kunnen gebeuren op de website, met dien verstande dat zoiets louter anoniem moet zijn. Ik vind dat de website van onze vereniging wat actiever zou kunnen. Het moet mogelijk zijn om één keer in de maand of één keer in de twee maanden een nieuwe aanwinst op de website te zetten. Ook zouden er af en toe onbekende merken getoond kunnen worden met de vraag: wie kent dit merk? Een actievere website zou misschien nieuwe leden kunnen opleveren.

Hieraan zijn natuurlijk de gebruikelijke kosten verbonden. Iets dat vermeden zou kunnen worden door de beide ideeën te combineren en te publiceren in De Tinkoerier.

Hoewel het één het ander niet hoeft uit te sluiten.

Maar ook over het idee van de website wil ik graag uw mening horen!

U zult in deze Tinkoerier een tweetal artikelen aantreffen van onze buitenlandse leden, namelijk van de heren T.J. Dangis en H. Ariens. Het laatste artikel in het Duits met een Nederlandse samenvatting. Het bewijst maar eens het internationale karakter van onze vereniging, met leden uit België, Duitsland, Frankrijk en Engeland.

Ik wijs u nogmaals op de privileges van het lidmaatschap van de Nederlandse TinVereniging. Wij kunnen als lid elke openbare bijeenkomst van andere tinverenigingen bezoeken. Vandaar dat wij ook de data van de Vlaamse Tinvereniging (VT) in deze aflevering publiceren.

Ik wens u namens het bestuur van de vereniging en de redactie van De Tinkoerier een prachtige zomer en een fijne vakantie toe.

Jan Beekhuizen

Koninklijke onderscheiding

Burgemeester J. Cohen van Amsterdam speldt de versierselen op bij Jan Beekhuizen (foto: Jan Faessen, Almere)

Ter gelegenheid van de verjaardag van de Koningin werd Jan Beekhuizen, onze voorzitter, benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau.

Tot de overwegingen die tot deze onderscheiding leidden, behoorde onder meer dat hij 'panellid van het populaire Avro – televisie – programma Tussen Kunst & Kitsch is en initiatiefnemer en medeoprichter van de Nederlandse TinVereniging.

Wij voegen daar aan toe, dat hij de niet aflatende organisator was van de tintentoonstelling in

Museum Boymans Van Beuningen te Rotterdam. Waar anderen dachten 'is het wel een haalbare kaart', ging hij onverdroten voort met het bepleiten van de mogelijkheden. In de uitvoerende fase werkte hij mee aan de tentoonstellingscatalogus en verzorgde het prachtige fotowerk, dat dit boek zo siert. Wij menen dat deze onderscheiding alleszins verdiend is en feliciteren onze voorzitter daarmee van harte.

B. D.

Verslag bijeenkomst Paleis Het Loo te Apeldoorn op 23 april 2005

Zaterdag 23 april: Paleis Het Loo is op deze mooie, zonnige voorjaarsdag een ideale locatie voor de ledenvergadering en lezingen van onze vereniging. In totaal zijn 41 leden en introducés naar Apeldoorn gekomen, onder hen ook enkele leden uit België. Het bestuur is tevreden over de opkomst; en ook het grote aantal door leden meegenomen tinnen voorwerpen, die na de lezingen door de eigenaren van toelichting wordt voorzien is, verheugend.

De heren H. Bracht, W. Röben en B. Dubbe (v.l.n.r.)

Verlag bijeenkomst Paleis Het Loo te Apeldoorn op 23 april 2005

De dag ving aan met een rondleiding door het paleis; de verzamelde tinliefhebbers worden door de rondleiders van het museum enthousiast en deskundig onderhouden over de ontstaansgeschiedenis en de bewoning in de afgelopen eeuwen, door leden van het huis van Oranje Nassau en door Lodewijk Napoleon.

Na de lunch heet de heer J. Ter Molen, directeur van het museum, ons allen hartelijk welkom. Hij geeft een korte inleiding over de verschillende actuele tentoonstellingen in het museum en stimuleert om ook de formele tuinen te bekijken, die juist in het voorjaar bijzonder mooi zijn. Ook een bezoek aan de landschapstuin rondom paleis het Oude Loo wordt aangeraden. Het Oude Loo is nog steeds in gebruik bij de koninklijke familie, en daarom beperkt toegankelijk voor publiek. De tuin is uitsluitend in de maanden april en mei opengesteld.

In de collectie van museum Paleis Het Loo bevinden zich geen tinnen objecten, maar de heer Ter Molen verrast ons met een beschrijving van gebruiksvoorwerpen die in het verleden deel hebben uitgemaakt van de stadhoudelijke en koninklijke huishoudens. Van belang om te weten is, dat deze inventaris van paleis naar paleis werd meegenomen en dat een bordje wel eens zoek raakte. Uit oude inventarislijsten blijkt dat vele tinnen voorwerpen in het verleden aanwezig zijn geweest, en de heer Ter Molen geeft daarvan een illustratieve opsomming.

Dit overzicht door de heer Ter Molen is een goede inleiding op de lezing die de heer Dubbe voor ons houdt getiteld 'Platgoed':

Vanaf de Middeleeuwen is tinnen tafelgerei algemeen bekend, maar aanvankelijk nog een relatief kostbaar product. De gewone burgerij heeft daarom nog vooral gebruiksvoorwerpen in hout, aardewerk en soms van speksteen.

In de veertiende eeuw is het houten teljoor veel in gebruik. De naam teljoor komt van het Franse woord tailler: snijden. De vorm is rond, vierkant of rechthoekig en anders dan het hedendaagse bord, plat met een klein opstaand randje. Het merendeel van

Uit de inventarislijst van 1699/1712, onder de titel
Nieuw tinnegoet uyt Engellant gekomen:

Ses grote schotels, negen wat klijnder

Agtien nog wat klijnder

In margine: Een op 't Loo vermist

Twalef achetten

Ses masarine

Twee geredons of ringen

Agt dosijn tafelborden, alle met zijn mayestijts wapen voorsien

En een greep uit de inventarislijst van 1757/1763
onder de titel **Tinnegoed:**

Drieënsestig waterpotten

Seven schenkborden

Twalf groote schotels, agtentwintig kleynder dito

Drie kleyne assietten

Drie diepe bakjes

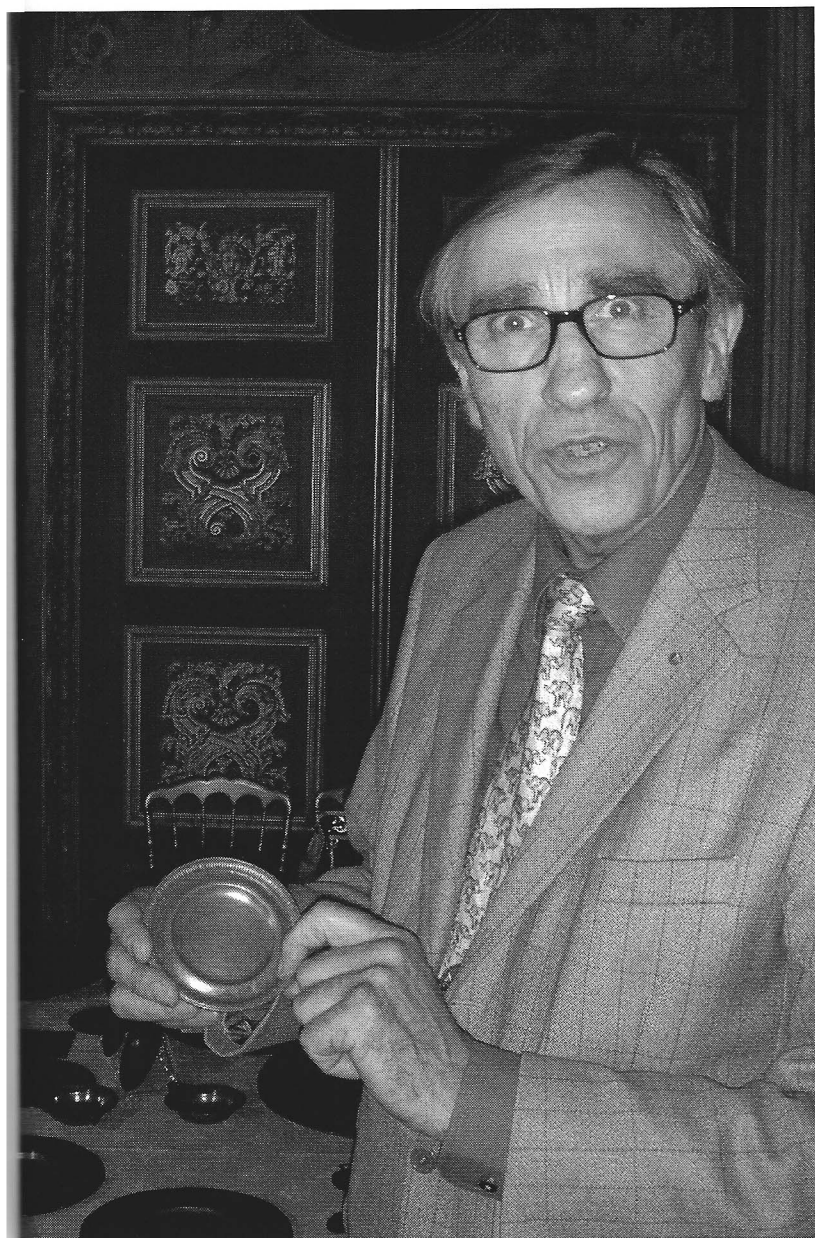
Eenentagtig tafelborden

Twee lampetten met haare schotels

Twalf borden en een schotel die verruult moet worden

Verlag bijeenkomst Paleis Het Loo te Apeldoorn op 23 april 2005

Dhr. H. Arians

de teljoren is rood geverfd en ongedecoreerd, maar sommige hebben versieringen met ornamenten en afbeeldingen. De heer Dubbe heeft veel onderzoek gedaan naar oude inventarislijsten, op basis waarvan uitspraken gedaan kunnen worden over het voorko-

men en de spreiding van voorwerpen in huishoudens. Hij illustreert deze lezing met diverse voorbeelden uit vijftiende- en zestiende eeuwse inventarislijsten uit de stad Deventer. Bijvoorbeeld uit de inventarislijst van een bakker, gedateerd 1460, blijkt deze nog geen tinnen teljor onder zijn bezittingen te tellen. Terwijl een goudsmid in 1476 volgens de inventarislijst al 12 tinnen teljoren in bezit heeft. Dit is slechts zestien jaar later, maar wellicht ook een hogere sociaal-economische klasse.

Door onderzoek in de afgelopen decennia van vele inventarislijsten is bekend dat vanaf het einde van de vijftiende eeuw, een gemiddeld huishouden in de lage landen tientallen schotels in verschillende maten in bezit heeft, gemaakt van diverse materialen waaronder tin. Als echter porselein op grote schaal beschikbaar komt neemt de populariteit van het tinnen bord af, omdat porselein veel makkelijker is in het onderhoud.

Vanaf eind zestiende eeuw verandert de vorm van het teljor, en wordt het bord zoals we dat nu ook nog kennen gangbaar.

Na deze interessante lezing worden de meegebrachte voorbeelden van platgoed getoond door de eigenaren. De verhalen bij veel van de voorwerpen zijn zeer aansprekend en vaak herkenbaar voor de verzamelaars in de zaal. Bijvoorbeeld hoe en waar het verworven is, of de achtergrond van bijzondere, atypische kenmerken in vorm of decoratie. Desgevraagd geeft de heer Dubbe nog commentaar over herkomst, gebruik en datering.

Ook hebben leden nieuwe aanwinsten meegenomen, waarover in een aantal gevallen nog de nodige vragen leven bij de eigenaar. Met alle aanwezige deskundigheid in de zaal wordt getracht om extra informatie toe te voegen. Juist de veelheid en diversiteit van het meegebrachte tin geeft extra dimensie aan de bijeenkomst.

Algemene ledenvergadering

Plaats: Paleis Het Loo te Apeldoorn

Datum: zaterdag 23 april 2005

Aanwezig: 41 personen.

Bericht van verhindering: 5 personen

- 1 Opening: de aanwezigen worden door de voorzitter van harte welkom geheten. Een speciaal welkom wordt uitgesproken voor het nieuwe lid van de vereniging, de heer Franses.
- 2 De notulen van de jaarvergadering van 27 maart 2004 worden door de vergadering goedgekeurd.
- 3 Er zijn geen ingekomen stukken.
- 4 Terugblik op tentoonstelling. Tot op heden zijn 750 tentoonstellingscatalogi verkocht en zijn er nog 200 exemplaren over. Het bestuur stelt voor om nog 100 catalogi voor de algemene verkoop beschikbaar te houden en de dan nog resterende 100 catalogi te reserveren voor speciale doeleinden. Het bestuur is gevraagd om ingebonden catalogi met een hard koft te verzorgen. Bestuursleden Kooyman en van Wijk hebben offertes aangevraagd en het inbinden in linnen met opdruk en een hard koft kan voor € 60: € 25 voor het inbinden en € 35 voor de catalogus. Bij de aanwezige leden blijkt geen belangstelling voor ingebonden catalogi te zijn.

Als gevolg van de goed lopende verkoop van de catalogus is de financiële positie van de vereniging na de tentoonstelling goed, het vermogen is zelfs toegenomen.

De staf van Museum Boymans Van Beuningen heeft de samenwerking met onze vereniging zeer gewaardeerd. Dit heeft mevrouw Mienke Simon Thomas onlangs aan de voorzitter laten weten.

Mevrouw Mertens vond de bewegwijzering naar de (verschillende onderdelen van de) tentoonstelling slecht, en informatie bij de objecten ten onrechte

afwezig. De heer Dubbe vreest dat bezoekers na het bekijken van de tentoonstelling de tinpest hebben opgelopen, door het te dicht op elkaar plaatsen van de objecten. De heer De Win complimenteert de samenstellers van de catalogus en vooral de voorzitter die professionele foto's heeft gemaakt: 'dit is het mooiste tinboek ter wereld'.

Omdat meerdere leden enigszins teleurgesteld waren over bepaalde aspecten van de inrichting, geeft de voorzitter aan dat de tentoonstellingscommissie van de Tinvereniging niet is betrokken bij de inrichting. Ook de suggesties voor belichting van de objecten zijn niet gevolgd. Daarnaast heeft de voorzitter echter ook diverse complimenten gekregen over de tentoonstelling; vooral van mensen van buiten de vereniging.

De heer Verharen vond het jammer dat voor het diner geen tafelschikking was gemaakt, waardoor een aparte Belgische en Engelse tafel gevormd werden. De voorzitter merkt op dat een tafelschikking overwogen is, maar bij de buitenlandse zusterverenigingen is dit ook niet gebruikelijk. Daarnaast hebben gasten aangegeven graag met landgenoten de tafel te delen.

- 5 Verslag van de secretaris wordt bij acclamatie goedgekeurd.
- 6 Verslag van de penningmeester wordt bij acclamatie goedgekeurd.
- 7 Kascommissie 2004: kas is perfect in orde aldus de heer Begheyn. In 2005 bestaat de kascommissie uit de heren Erenst en Verharen.
- 8 Begroting 2005 De penningmeester heeft voor de vereniging een BTW-nummer aangevraagd om BTW te kunnen verrekenen. Op 31 december had de vereniging een kastekort van € 3500,00. Het eerste kwartaal van 2005 zijn toegezegde sponsorgelden ontvangen voor tentoonstelling/catalogo-

Algemene ledenvergadering

gus. Daardoor kon de lening van € 18.000,00 worden terugbetaald, en is het kastekort opgeheven. De heer van Wijk stelt dat op de Staat van baten en lasten 2004, de post 'kasvoorschot € 18.000,-' ten onrechte is opgenomen onder 'inkomsten/reserveringen'.

9 Tinkoerier: de aanwezige leden zijn tevreden over het kافت met nieten (in plaats van het geplakte kافت). Ook vraagt de voorzitter naar de behoefte aan een nieuwe uitvoering en lay-out van de Tinkoerier en naar mogelijke suggesties daarvoor. Er komen geen reacties uit de zaal.

10 Bestuursverkiezing: De heren Wustenhoff en Dubbe zijn, conform de statuten, aan de beurt voor aftreden. Beiden stellen zich beschikbaar voor herverkiezing voor de bestuursfunctie met dien verstande dat de heer Dubbe graag voor een jaar benoemd wenst te worden, met de mogelijkheid van verlenging. Beide heren worden bij acclamatie benoemd. Mevrouw Bracht heeft zich beschikbaar gesteld als secretaris, in eerste instantie voor een jaar, met de mogelijkheid tot verlenging. Ook mevrouw Bracht wordt bij acclamatie benoemd. De voorzitter heet de nieuwe secretaris welkom in het bestuur. Ook vraagt de voorzitter nog, de formele, toestemming van de ledenvergadering voor de benoeming van de heer Wustenhoff tot erelid. Dit voorstel wordt met een krachtig applaus goedgekeurd.

Tenslotte memoreert de voorzitter de internationale erkenning die de heer Dubbe heeft gekregen voor zijn onderzoek naar en publicaties over Tin. De Engelse Pewter Society heeft daarvoor aan de heer Dubbe een onderscheiding toegekend. De voorzitter acht het een groot voorrecht dat de heer Dubbe, met al zijn deskundigheid, al zoveel jaar actief is binnen onze vereniging.

11 Rondvraag: De heren Kooyman en Verharen doen een voorstel tot het opnieuw opzetten van een veiling van objecten binnen de vereniging. Zij willen dit project zorgvuldig aanpakken en zijn al bezig met het opstellen van een reglement. De veiling zal één keer per jaar plaatsvinden. De leden krijgen voorafgaand een veilingcatalogus met beschrijvingen en foto's toegestuurd en inbrengers en kopers dienen lid te zijn van de vereniging. De initiatiefnemers vragen aan de vergadering of er bezwaren zijn tegen een veiling zijn. Niemand heeft bezwaar tegen een verdere uitwerking van het plan.

De voorzitter dankt namens het bestuur de heer Ter Molen, algemeen directeur van museum Paleis Het Loo, voor zijn gastvrijheid en de gratis ter beschikking gestelde Wilhelminazaal. Alle aanwezigen worden uitgenodigd voor de lunch.

Tinnegieters uit de ‘Pays de Luxembourg’

T.J. Dangis

Nauwkeurige gegevens betreffende lood-, tinnepot- en tinnegieters uit bovenvermelde landstreek zijn tot heden nog nooit gepubliceerd. Mijn onstuimige leer- en nieuwsgierigheid op het gebied van het lood- en tinnegietersambacht bracht mij onlangs op het spoor van archivalia die aanleiding kunnen geven tot de basis en het vertrekpunt van een uitgebreidere en grondigere studie van het onderwerp.

Voor de ‘Pays de Luxembourg’ gebeurde de centrale administratie vanuit de stad Luxemburg, die in het zuidelijkste deel van het land lag. Ten zuiden was het begrensd door de ‘Luxembourg Français’ en ‘La Lorraine’, ten westen door het hertogdom Bouillon en de ‘Pays de Liège’, ten noorden door het Prinsdom Stavelot en Limburg, ten oosten door het keurvorstendom van Trèves.

Door het Frans besluit van 14 Fructidor Jaar III (31 augustus 1795) werden deze streken herverdeeld in departementen¹.

De wet van 23 Ventôse Jaar V (13 maart 1797) bevestigd nogmaals deze verdeling².

Door dit feit werd de oppervlakte van het land aanmerkelijk gereduceerd en valt het bewuste ‘Pays de Luxembourg’ onder de benaming van het ‘Departement des Forest’ en was begrensd van zuid naar west door de departementen van Moselle, Meuse, Ardennes, Sambre-et-Meuse, Ourthe, Roer, Rhin-et-Moselle en Sarre.

Voorheen, in de ‘Ancien Regime’, bij de volkstelling van 1766 waren de volgende ambachtsslieden werkzaam in het beroep³.

Tinnegieters uit de ‘Pays de Luxembourg’

1 Te Marche-en-Famenne met een bevolking van 1340 inwoners:

- Barthelemy Coste, lepelgieter, gehuwd met Thérèse Claisse

Een kind: Thérèse, oud 14 jaar

Aantal inwoners in 1816: 1364

2 Te Bastenaken met een bevolking van 817 inwoners:

- Barthelemy Satin, tinnepotgieter.
- Antoine Satin, tinnepotgieter.
- Jacques Demothe of Demoitie, tinnepotgieter.

Aantal inwoners in 1816: 2314.

3 Te Virton met een bevolking van 794 inwoners:

- François Pierson, tinnepotgieter en glazenmaker.
- Jean-Baptiste Pierson, tinnepotgieter en glazenmaker.

Aantal inwoners in 1816: 1293.

Op het einde van de zestiende eeuw bezat Virton, zes grootambachten, waaronder die van de smeden en de landbouwers die ressorteerden onder het ambacht van Sint-Elooi. De datum van oprichting is ons onbekend. De hernieuwde ordonnantie van 8 juli 1564 bevat de rechten en plichten die ieder lid geacht is na te leven en was van kracht in de stad en omliggende dorpen gedurende gans het Corporatief Stelsel. Het ambacht van Sint-Elooi bestond uit de landbouwers, koperslagers, ijzer- en tinnepotgieters, glazen-, sloten- en wagenmakers, hoef-, eg- en spijkersmeden. Het oudste tot nu toe gekende privilege was toegestaan door graaf Arnoux IV van Chiny aan het ambacht van de kramers en gedateerd 28 januari 1308⁴.

4 Te Aarlen met een bevolking van 1805 inwoners:

- Dieudonné Linden, tinnepotgieter.

5 Te Saint-Hubert met een bevolking van 1216 inwoners.

In het Jaar VIII (1799-1800) gelegen in het departement van Samber-en-Maas 4de arrondissement⁵ en sinds 12 september 1814 in het departement van Maas-en-Ourthe⁶. In 1816 maakt Saint-Hubert deel uit van de provincie Luik⁷ en sinds 1820 van het Groot-Hertogdom Luxembourg tot op 19 april 1839⁸. De tinnegieters zijn tot heden *bijna allen* nog in de anonimiteit gebleven.

Bevolking in 1816: 1369 inwoners.

Tinnegieters uit de 'Pays de Luxembourg'

Saint-Hubert, de tinnegieters en hun merken:

1 'G.B.', anoniem

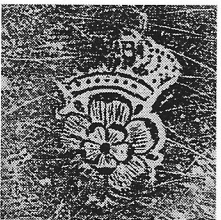
Meester in 1740.

Gebruikte merken:

- a Gekroonde roos met in de kroon, de initialen 'G' en 'B'

- b In een cirkel met lauwerkransrand, boven het jaarcijfer 1740, Sint-Hubertus geknield tegenover een rechtstaand hert met aan weerszijden, de initialen 'G' en 'B'

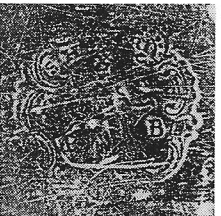

2 'P.B.', anoniem

Werkzaam in de 2de helft van de 18de eeuw.

Gebruikte merken:

- a Gekroonde roos met in de kroon, de initialen '(P)' en 'B'.

- b In een rocaille cartouche, Sint-Hubertus geknielde tegenover een rechtstaand hert met aan weerszijden, de initialen 'P' en 'B'

3 I.B.Hennequin

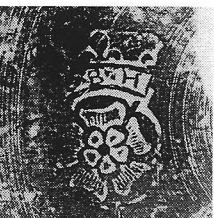
Werkzaam in de 2de helft van de 18de eeuw?

Gebruikte merken:

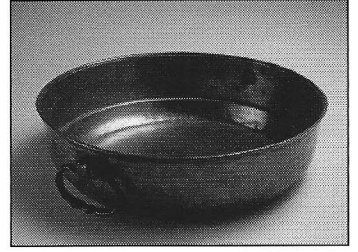
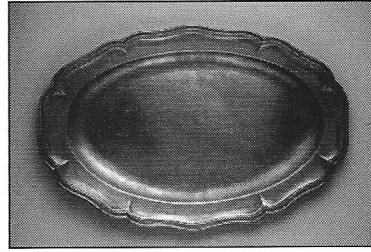
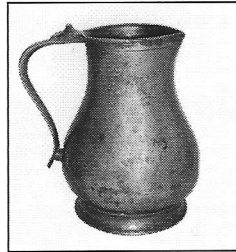
- a Gekroonde roos met in de band van de kroon, de initialen '(I).B.H.'

Dit roosmerk geslagen met het merk onder 3b.

Ook twee maal geslagen op schenkkanen en eveneens vergezeld met het 'Justitiamerk' van F. Demaloy uit Chatelet (18de eeuw) op borden, schotels en aardappel- en groentekommen. Zie onder het merk 3c.

Tinnegieters uit de 'Pays de Luxembourg'

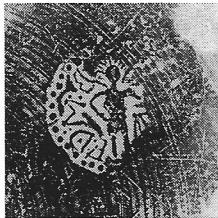
Vermeld bij K. Petit in 'Les Etains du Hainaut et leurs poinçons' p. 37 en afb. nr. 113 – Mons 1978.

Misschien toebehorend aan Jean-Baptiste Hermant, geboren in 1749, werkzaam te Mons in 1767.

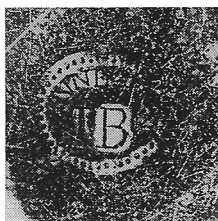
Eveneens vermeld in 'Tinnerwerck' nr. 25, juli 2004, p. 10, onder de productiecentra Van Beaumont met gegevens voorop gesteld door Karl Petit en met de gedeeltelijke verkeerde initialen ABH in 'Tinnerwerck', nr. 30 van 1 januari 2002 onder de rubriek 'Opmerkelijke merken' p. 38.

b In een ovaal, de geknielde Sint-Hubertus tegenover een rechtstaand hert..

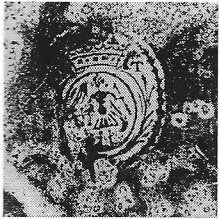
c Langs de rand in een cirkel, de initialen 'F.D.M.' vergezeld van een 'Justitia-engel' (vrouw Justitia) met gespreide vleugels en een weegschaal in de linkerhand. Vermeld bij K. Petit in 'Les Etains du Hainaut et leurs poinçons, afb. nr. 111 als onbekend merk.

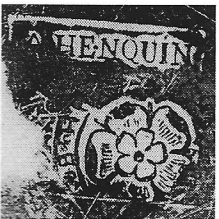
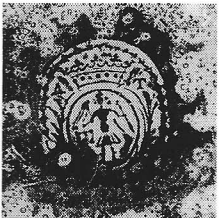
d In een cirkel met parelrand de hoofdletters 'I.B' met bovenaan, het opschrift Hennequin.

Dit merk vergezelt soms het roosmerk afgebeeld onder 3a en of de 'Justitia-engel' afgebeeld onder 3e.

Tinnegieters uit de 'Pays de Luxembourg'

- e In een ovaal met lauwerkransrand een 'Justitia-engel' met gespreide vleugels en een weegschaal in de rechterhand. Links en rechts buiten de band van de kroon, de initialen 'A' en 'T'. Dit merk soms twee maal geslagen of vergezeld van de merken afgebeeld onder 3a en 3d.

- f In een rechthoek, in drukletters het opschrift 'A HENQUIN' Vergezeld soms het roosmerk afgebeeld onder 3a.

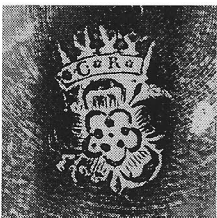
- 6 Te Luxemburg
• Vercoillier
Werkzaam in 1833⁹.

Luxemburg, de tinnegieters en hun merken:

- 4 **Charles Rufeta**
Werkzaam circa 1800. Vermeld in 1821 als fabrikant van inhoudsmaten voor vloeistoffen¹⁰.
Weduwe Rufeta.
Werkzaam in 1833⁹.

Gebruikte merken:

- a Gekroonde roos met in de band van de kroon, de initialen 'C' en 'R'

Tinnegieters uit de 'Pays de Luxembourg'

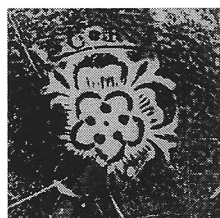
- b Een staande 'Justitia-engel' met zwaard in de rechter- en een weegschaal in de linkerhand, waaronder in drukletters het opschrift 'C. RUFETA/LUXEMBOURG' en bovenaan het opschrift '...../ZINN'

- c In een klein ovaal, een staande 'Justitia-engel' met zwaard in de rechter- en een weegschaal in de linkerhand met onderaan, de initialen 'C' en 'R'

- d In een ovaal, een staande 'Justitia-engel' met zwaard in de rechter- en een weegschaal in de linkerhand met rondom in drukletter het opschrift 'C. RUFETA LUXEM(BOURG)'

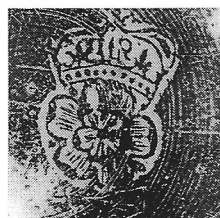

- e Gekroonde roos met in de band van de kroon, de initialen 'C' en 'R'
Bestaande productie: borden, schotels, ronde en ovale schalen, cirkelvormige lepelhouders, aardappel- en groentekommen.

5 Jean Redingh

Werkzaam in 1798.

Gebruikt merk:

- a Gekroonde roos met in de kroon, de initialen 'IR'

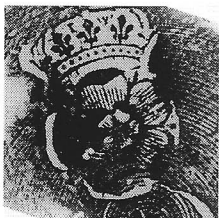

Tinnegieters uit de 'Pays de Luxembourg'

6 Jean W.....?

Werkzaam : Meester in 1791. Te Luxemburg?

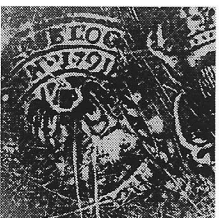
Gebruikte merken:

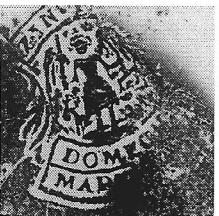
- a Gekroonde roos met in de kroon, de initialen 'IW'
Vergezelt de merken afgebeeld onder 6b en of 6c

- b In een ovaal de rechtstaande Sint-Rochus? met in de rechterhand een pelgrimstaf en aan zijn voeten een hond. Rondom in drukletters, het opschrift 'JEAN.....' en onderaan '(L)UX(EMBOURG)'

- c Een rechtstaande 'Justitia-engel' met zwaard in de rechter- en een weegschaal in de linkerhand, waaronder op twee lijnen, het opschrift 'DOMEGH/ MA(R)....' en bovenaan '.....BLOC(K)/ (ZI)NN-1791'

Tinnegieters uit de 'Pays de Luxembourg'

7 J. Nervengo

Meester-tinnegieter in 18.. ?

Gebruikte merken :

- a Gekroonde roos met in de kroon, de initialen 'JN'

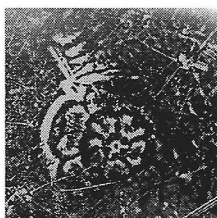
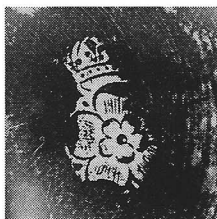
- b In een rocaille cartouche een 'Justitia-engel' met zwaard in de rechter- en een weegschaal in de linkerhand, waaronder afgebeeld een hert en op twee lijnen in drukletters, het opschrift 'J. NERVENGO/ A LUXEMBOURG' met bovenaan 'FEIN BLOCK/ ZINN 18..'

- c In een rocaille cartouche een 'Justitia-engel' met zwaard in de rechter- en een weegschaal in de linkerhand, waaronder in drukletters, het opschrift 'J NERVENGO.....' met bovenaan '(FEIN BL)OCK ZINN'

- d Gekroonde rozen .....

Tinnegieters uit de 'Pays de Luxembourg'

- e In een rechthoek op twee lijnen in drukletters, het opschrift 'I. NERVENGO/
LUXE(MBOURG)'

- f Staande engel met in de linkerhand een zwaard ..... waaronder in drukletters, het opschrift 'LUXEMBOURG' met bovenaan '...(NER)VENGO'
Dit merk vergezelt soms het roosmerk met de initialen 'IW' afgebeeld onder 6a.

8 J.A.F. Nervengo

Overleden op 18 augustus 1848, oud 87 jaar.

- a Staande 'Justitia-engel' met zwaard in de rechter- en een weegschaal in de linkerhand vergezeld van twee honden of herten, waaronder in drukletters, het opschrift 'J.A.F. NERVENGO' met bovenaan 'FEIN BLOCK ZINN'

- b In een driehoek met dubbele randlijning, een onduidelijk opschrift '.....XEMB.....' met onderaan, afgebeeld een hert.

Tinnegieters uit de 'Pays de Luxembourg'

Bronnen:

- ¹ Arrêté du comité de salut public, adoptant une nouvelle division du territoire de la Belgique, du pays de Liège, et autres pays adjacent, en neuf arrondissements ou départements.
- ² Deze verdeling van België is behouden door de wet van 23 Ventôse Jaar V, wet nr. 1066, bulletin nr. 112.
- ³ A.E.A. : Volkstelling van 1766 (A.E.A. / Archives de l'Etat à Arlon).
- ⁴ Paul Roger : Notices historiques sur Virton-1932.
- ⁵ Bulletin des lois de la République Française - 3e reeks - Eerste tome - Wet nr. 115 van de 28 Pluiose Jaar VIII betreffende de verdeling van de Franse Republiek en de administratie.
- ⁶ Mémorial administratif du département de 'Meuse-et-Ourthe' - Eerste tome - nr. 1 van de 21 september 1814.
- ⁷ Mémorial administratif de la province de Liège - Tweede tome - nr. 41 van de 27 juni 1816.
- ⁸ Scheiding verdrag tussen België en Nederland getekend te Londen.
- ⁹ Annuaire Industriel et Administratif de la Belgique, jaargang 1833.
- ¹⁰ Journal Officiel du Département des Forêts (Luxembourg) nr 37 van de 17 september 1821 - Omzendbrief nr. 36 van de 4 september 1821, pp.107 tot 112 .

Medeling vanwege de heer Fernand Toussaint

Musée National d'Histoire et d'Art, Luxembourg.

Het Rijksarchief te Luxemburg bezit een register toebehorend tot het kremers-ambacht en waarin drie tinnepotgieters vermeld staan:

- Jean Reding die in 1682 ten halve het beroep kocht en de overige helft door nalatenschap van zijn echtgenote verkreeg.
- Jean Navergnio 'native D'aumainiae' die het meesterschap bekomen heeft in 1773
- Jean Ruffete, (Ruffeta), tinnepotgieter kocht het volledig ambacht op 10 september 1782.

Alles wijst er naar dat het hier om de voorouders van deze ambachtslieden gaat en waarvan sprake is in boven betreffende verhandeling. De eventuele genealogische verwantschap van deze meesters moet nog in de toekomst onderzocht worden met het oogmerk hun betrekking onderling beter te leren kennen, maar ook hun beroepsactiviteiten in het verleden duidelijk te kunnen bepalen.

De navorsing van het onderwerp zal binnenkort starten door de heer T.J. Dangis, deskundige op dat gebied.

Die Adlerkanne

Entwicklung - Verbreitung - Ostfr. Eigenart

H. Arians

Unter den vielen Kaffeekannen mit Zapfhahn, die seit dem 17. Jahrh. in vielen Modellen und allen Materialien vorkommen, hat sich in der Empirezeit ein Modell aus der griechischen Urnenform entwickelt, wie sie in verwandten Ausführungen im Bergischen Land, in den Niederlanden und in Ostfriesland vorkommt.

Auf einem oder auf 3 Füßen (Beinen) steht ein ovaler Korpus mit rundem Querschnitt. Der geschulterte Umbruch führt beinahe waagrecht zu einem stark eingezogenem, manchmal eingeschnürten, Oberteil. Der Deckel ist konkav eingezogen und fällt manchmal in den oberen Rand hinein. Bei einigen Modellen liegt er oben auf. Als oberer Abschluß ist immer ein Holzknopf, in Form einer Eichel oder einer spitz zulaufenden Birne.

Mit der geschulterten Kante abschließend, sind links und rechts je ein Griff in Form eines Adlerkopfes auf kurzem Hals befestigt, in deren Schnabel je ein beweglicher Haltering hängt.

Diese Griffe geben der Krankanne ihren Namen: Adlerkanne.

Der Außguß ist aus Zinn oder Messing etwas über dem Boden angesetzt, damit der Kaffeerest den Hahn nicht verstopft.

Als Dreher oder Krahnsschlüssel, kommt je nach Region eine Lyra, ein Delphin, Schwanenhals oder ein geschlossener oder offener Knebel vor.

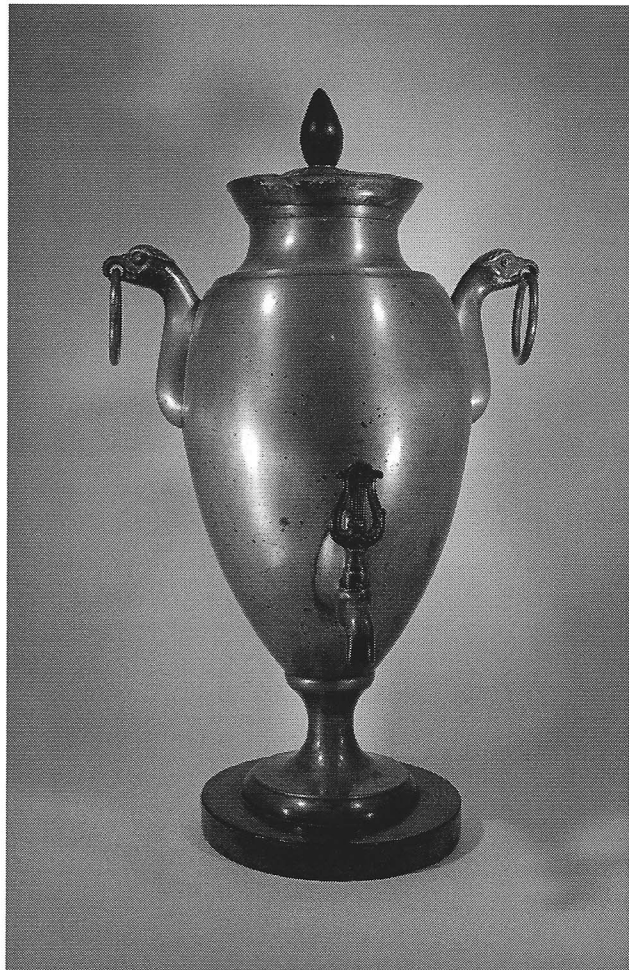
Das Modell für das Bergische Land ist bei Viebahn (Lit. 1) ausführlich beschrieben.

Es handelt sich bei allen Adlerkannen aus dem Bergischen Land um sog. Einfußkannen, die als unteren Abschluß auf einer quadratischen oder runden Holzplatte stehen. Das Holz ist schwarz gefärbt (Abb. 1).

Varianten von diesen Einfußkannen mit Adlerköpfen sind Schwanenhals- Bogen- oder Ringkannen. Dabei sind dann an dem Grundkorpus Haltegriffe in einem anderen Modell gelötet. Farbige, lackierte Einfußkannen kommen im Bergischen Land nicht vor.

Die Bergischen Adlerkannen lassen sich nicht mit einem Komfor (Stövchen) erwärmen, wie das bei den Niederländischen und Ostfriesischen üblich ist. Das erste Vorkommen einer Adlerkanne im Bergischen Land erwähnt Viebahn (Lit. 1) mit einem

Abb. 1

Die Adlerkanne

Entwicklung - Verbreitung - Ostfr. Eigenart

Eintrag von 1826 im Hauptbuch des Solinger Zinngießers Johann Peter Arnenberg II, geb. 1783, gest. 1861, danach erhielt er von dem Zinngießer Gerhard Seel I geb. 1782, gest. 1830, aus Elberfeld eine Lieferung Urnenkannen mit Adlerköpfen, in den Größen 3 – 9. An anderer Stelle ist 1817 eine Lieferung von Urnenkannen erwähnt, ob es sich dabei um Band- Ring- Schwanenhals- oder Adlerkannen handelt, ist nicht erwähnt, aber als Urnenkanne ist in jedem Fall die Empireform bezeichnet. Der regionale Ausdruck für das Bergische Land und das südliche Westfalen ist für alle Kränchenkannen „Dröppelminna“.

Abb. 2

Es taucht hiermit die Frage auf, wie und wo die erste sog. Adlerkannenkanne sich entwickelt hat und wo sie zuerst hergestellt worden ist.

Eine Variante der Urnenform im Empirestil ist ein Modell aus den Niederlanden und ist bei Dubbe (Lit. 2) abgebildet (Abb. 2).

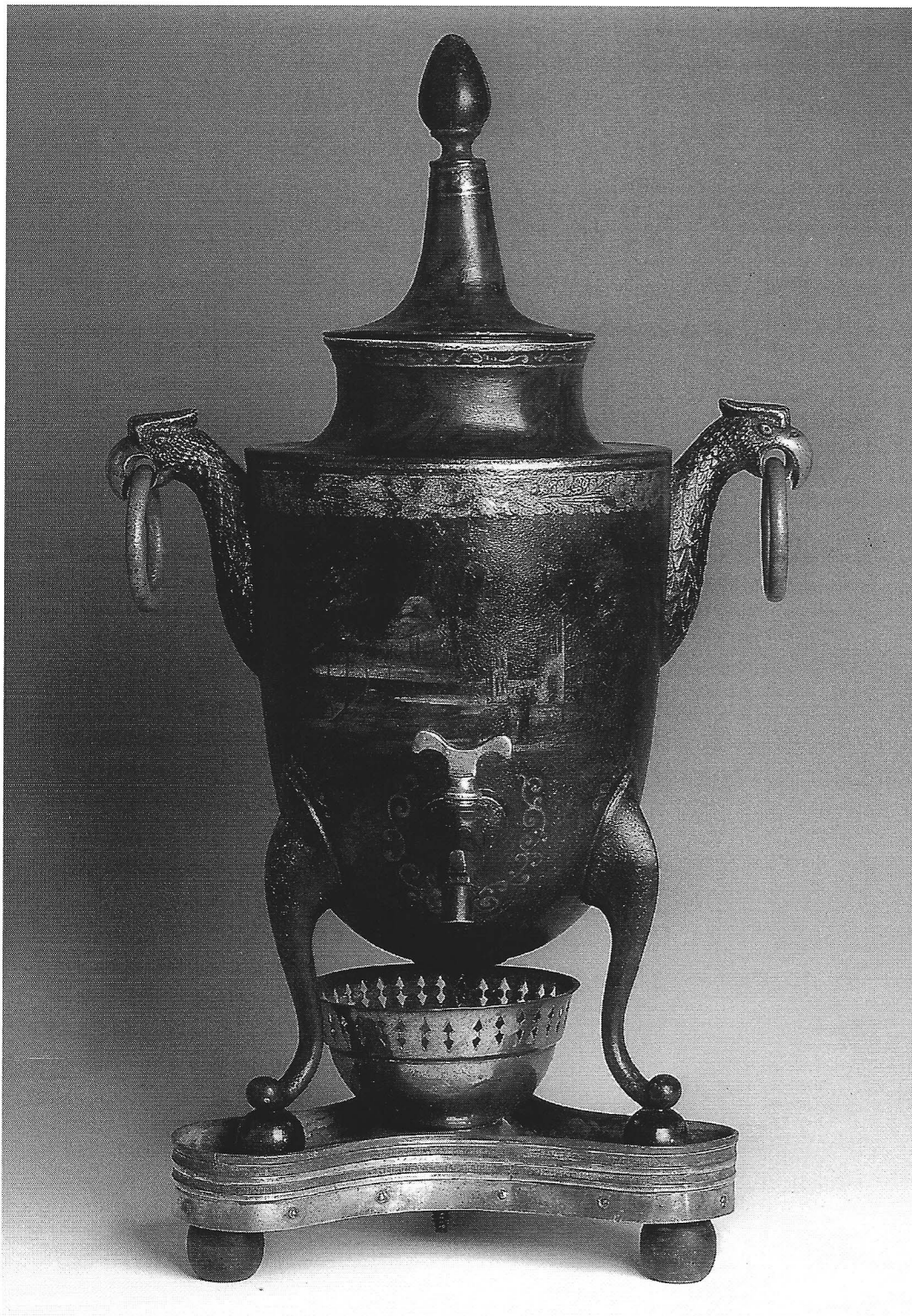
Der Korpus hat die typische geschulterte Urnenform, steht aber auf 3 geschwungenen Beinen, mit Holzkugelfüßen. Diese Beine haben den Zweck, einen Abstand über ein darunter-stehendes Komfor zu halten. Auf diese Weise ist die Kannenkanne beheizbar. Die Änderung besteht weiter in den Tragegriffen. Eine Kanne aus dem „Openluchtmuseum in Arnhem“ (Lit. 7) hat an jeder Seite einen Löwenkopf mit einem Ring im Maul als Haltegriff. Die Wandung um den Außguß ist mit einem herzförmigen Aufsatzstück verstärkt.

Diese Krankanne ist schwarz lackiert und mit einem Blumenbukett und Blumenranken in Goldmalerei versehen, diese Art kommt rot oder gelbgrundig vor, oder in vielen Farben marmoriert. Alle Modelle von Niederländischen Krankannen kommen in blankem Zinn und in farbig lackierter Ausführung vor. Im Raum Groningen (NL) sind diese bemalten Krankannen, auch die barocken Modelle, bis in die 1970 er Jahre durchgehend hergestellt worden. Im 19. Jahrh. von der Zinngießerfamilie Rienewerf und nach 1900 erst von B. Amsing und später von H. Amsing. Diese Niederländische Variante der Urnenkanne mit Löwenkopfgreifen haben ihren Anfang in der Zeit des Louis Seize, Ende 18. Jahrh. und wurden während des gesamten 19. Jahrh. hergestellt. Dubbe schreibt u.a. weiter. Zur Zeit Napoleons wurde ein Empire Stil entwickelt, der einen urnenförmigen Korpus hat und wo anstatt eines Handgriffs an jeder Seite der Kanne ein Adlerkopf mit einem Teil von seinem Hals angebracht ist. Die Köpfe haben immer einen Ring im Schnabel. In Deutschland heißen die Kannen deshalb „Adlerkannen“. Damit ist die dritte Variante der urnenförmigen Empirekanne beschrieben, die Ostfriesische Adlerkanne.

Die Adlerkanne

Entwicklung - Verbreitung - Ostfr. Eigenart

Abb. 3 Adlerkanne rot marmoriert mit Landschaft mit Komfor 42 cm. Privatbesitz

Die Adlerkanne

Entwicklung - Verbreitung - Ostfr. Eigenart

Es könnte eine Mischung aus den beiden vorher erwähnten sein, das Oberteil, typische Adlerkanne nur etwas größer als der Elberfelder Typ, das Unterteil mit 3 geschwungenen Beinen und Holzkugelfüße von dem Niederländischen Typ. Die Kultur in Ostfriesland wurde stets aus dem Westen beeinflusst, sogar die Amtssprache der reformierten Kirche war bis 1865 niederländisch und es wurde niederländisch gepredigt und gesungen. So ist wahrscheinlich auch die Mode der bemalten Krankannen am Ende des 18. Jahrh. von den Niederländern hierher nach Ostfriesland gekommen (Abb. 3).

Die in Ostfriesland hergestellten Adlerkannen, haben immer 3 geschwungene Beine die auf Kugelfüßen aus Holz stehen. Diese Erhöhung diente zum beheizen mit einen dreieckigen Stövchen (Komfor). Der Dreher im Außgußhahn war immer ein Delphin. An der oberen Öffnung befindet sich an der Innenseite häufig ein Absatz von ca. 3 mm. Ich hatte immer keine Erklärung dafür, bis ich eine Adlerkanne fand, die noch einen originalen, lose einliegenden Innenring hatte. Dieser Ring hat außen herum im Abstand von ca. 4 - 5 mm kleine Löcher gebohrt und an einem Teil war noch ein Fatzen Stoff festgenäht.

Abb. 4 und Skizze

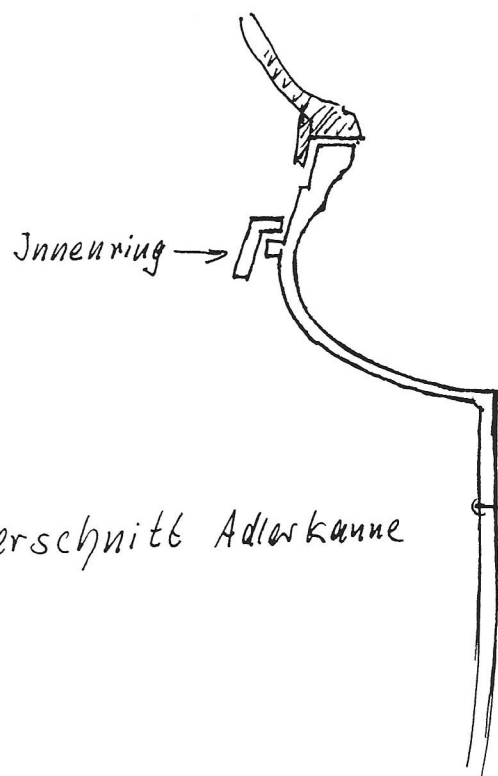

Dieser Ring diente also zum befestigen eines Teestrumpfes (Abb. 4).

Ich nenne es Teestrumpf, oder war es der erste Kaffeefilter? Die frühesten gemarkten Adlerkannen sind von Joh. Caspar Ronstadt, geb. 22.1.1761, in Leer hergestellt worden. (Kohlmann Nr. 89) (Lit. 3) Er war gemeinsam mit seinem jüngeren Bruder Theodorus Ronstadt, geb. 26.5.1786 gest. 22.1.1843, tätig. (Kohlmann Nr. 90 - 93).

Die letzte bekannte Erwähnung sind ein paar mit CR zwischen Krone und Rose gemarkte Tulpenleuchter, die 1808 datiert sind. Mit CR gemarkt, sind mir 3 Adlerkannen bekannt, davon eine lackiert.

Von seinem Bruder Th. R. gemarkt, sind mir 12 Adlerkannen bekannt, davon 2 lackiert und 2 mit Gravur vom Schützenverein Uplengen, (Lit. 10) dat. 1842, 1 größere 42 cm. hoch und 1 kleine 36 cm. hoch (Abb. 5).

Die Adlerkanne

Entwicklung - Verbreitung - Ostfr. Eigenart

Abb. 5 Verschiedene Größen Adlerkannen Schützenverein Uplengen

Die größte Anzahl hat der Sohn von Th. R., Johann Bernhard Christoph Ronstadt, geb. 11.6.1812 (Kohlmann Nr. 98 – 100) gest. wohl 1871 – 72, in Leer hergestellt.

Für oben erwähnten Schützenverein, hat IBCR bis 1850 jedes Jahr eine große und eine kleine Adlerkanne als Schießprämie hergestellt. Ab 1850 lieferte der Zinngießer Jilden Rabenberg (Lit.11) zu Detern, (nicht im Kohlmann), geb. Febr. 1813, gest. 22.7.1858, jährlich 3 Zinnkannen als Prämie.

Die Prämienkannen von 1852 + 1854 tragen keine Marke, haben aber die selben Maße und die gleichen handwerklichen Ausführungen, wie die Kannen von IBCR. Darum gehe ich davon aus, daß der kleine Zinngießer in Detern die aufwendige Gußformen für

Adlerkannen nicht hatte und diese bei IBCR in Leer bezog.

Bekannt sind z.B. Leuchter die Rabenberg und IBCR gemarkt sind. Die Prämienkanne von 1856 ist mit IBCR gemarkt. 1861 u. 1862 gab es nur noch 1 große Adlerkanne als Schießpreis.

Von diesen 45 erwähnten Adlerkannen des Schützenvereins sind mir heute 19 bekannt. Außerdem befinden sich in meiner Sammlung 3 Stück, davon eine in blau mit Goldlackbemalung und 14 Adlerkannen in Privatbesitz oder Museen, davon 6 Stück bemalt.

Von dem Nachfolger der Ronstadtwerkstatt, Gerhard Anton von Glan, geb. 24.12.1824, gest. 29.4.1876, (nicht wie bei Kohlmann 1890) (Lit. 12) (Kohlmann Nr.

Die Adlerkanne

Entwicklung - Verbreitung - Ostfr. Eigenart

101 – 103) sind 2 blanke Adlerkannen gemarkt und eine dunkelbraun, fast schon schwarz marmoriert mit Landschaft und feiner Goldmalerei, bekannt. Feinbemahte birnenförmige sind von GvG 5 Stück gekannt.

Von Johann Meinjohanns, Papenburg, tätig von 1867 bis 1911, (Kohlmann Nr. 198 – 200) sind mir 2 Adlerkannen bekannt, aber keine bemalte.

Aus Norden sind 2 Adlerkannen von Menke Berend Uven, geb. 2.2.1817, gest. 1891 (Kohlmann Nr. 135), und von seinem Sohn Johannes Menke Uven, geb. 1842, gest. 1915, (Kohlmann Nr. 136 – 138) ist 1 bekannt, aber keine bemalte.

Die Kanne von IMU hat außerdem noch eine 10 eingeschlagen, wie die meisten von ihm hergestellten Zinntteile. Über die Bedeutung der 10 ist noch nichts bekannt. Die jüngsten 2 Adlerkannen sind gemarkt von dem letzten Zinggießer in Leer, Johann Reiners Müller, geb. 16.12.1865, gest. 1951 (Kohlmann Nr. 106 – 108). Er war von 1896 – 1929 tätig. Seine Werkstatt brannte 1944 aus.

Die meisten Adlerkannen, Ostfriesischer Form, sind leider nicht gemarkt, haben aber keine Abweichung vom Modell.

Von den hier aufgeführten 85 zu bestimmenden Adlerkannen sind 11 Stück bemalt. Die Bemalung in

Abb. 6 Adlerkanne Höhe 42 cm, Leuchter dazugehörig IBCR LEER geb. 1812, gest. 1871 – 72 Horst Arians, Remels

Die Adlerkanne

Entwicklung - Verbreitung - Ostfr. Eigenart

feiner Goldmalerei, erfolgte auf glattem oder marmoriertem Untergrund. Der Rand unterhalb des Deckels hat häufig eine breite Ranke aus Blumen oder Weinlaub, auf der Vorderseite ist häufig ein Blumenstück ohne Randbegrenzung oder eine Landschaft im Medaillon.

Die Beine und der Zapfhahn sind oft mit einem zusätzlichen Rand versehen.

Bei einer Kanne ist noch das originale ebenso bemalte Komfor und das Paar dazugehörige Leuchter vorhanden (Abb. 6).

Außer diesen Kannen gibt es noch bemalte Teekännchen, Wasserkessel, Tabakdosen, Leuchter und ähnliche Geräte.

Die Mode Zinn zu bemalen, währte von etwa 1800 bis ca. 1860 – 70, danach kommen nur noch unbemalte Adlerkannen in Ostfriesland vor.

Haedeke (Lit. Nr. 6) schreibt dazu: „Neben glatten Krankannen, kommen solche mit Lackbemalung vor, wie sie in den Niederlanden, in Anlehnung an Ostasiatische Vorbilder üblich waren“.

Anke Schmidt (Lit. Nr. 4) schreibt dazu:

Die Technik des Lackierens von Krankannen oder Leuchtern, suchten die Zinngießer Schritt zu halten mit der neuen Entwicklung. (gemeint ist die seit 1800 sich mehr ausbreitende Mode Porzellan zu benutzen).

Zinn verlor jedoch durch diese nicht materialgerechte Behandlung eine Eigenwirkung und diente nur noch als Ersatz für modische Vorbilder aus Porzellan. Dubbe schreibt dazu: Das Lackieren von Zinn war eine Modeerscheinung die unter östlichem (China – Japan) Einfluß entstanden ist.

Es diente nicht dazu eine schlechte Qualität des Zinns zu verbergen.

Im Schloßmuseum von Jever befindet sich ein Ölgemälde von dem dortigen Maler Friedrich Wilhelm Barnutz geb. 1791, gest. 1867, mit der Darstellung einer Kaffeetafel, die Krankanne steht mitten auf dem Tisch.

In der Dokumentation über den Silhouettieur Caspar Dilly, (Lit. 8) von Prof. Dr. Helmut Ottenjann, ist die Abb. einer alten Frau am Kaffeetisch mit einer bemalten Krankanne (Abb. 7 und 7A).

Abb. 7A

Die Adlerkanne

Entwicklung - Verbreitung - Ostfr. Eigenart

Abb. 7

Die dargestellte Frau kommt aus Neuburg, ein kleiner Ort etwa 8 – 10 km von Leer entfernt. Der Scherenschnitt ist 1827 datiert.

Im Dez. 2001 erschien ein Bericht in der Zeitschrift „Weltkunst“ über die „Dröppelminna“, darin wurde unter anderem Krankannen, eine bemalte Adlerkanne beschrieben, wie sie typisch für die Werkstatt Ronstadt in Leer ist. Über die Herstellung der Bemalung heißt es - wohl Stobwasser Braunschweig – und weiter unten: Das Zentrum der Schauseite zeigt über dem Kran eine in der Manier der Manufaktur Stobwasser polycrom gemalte Landschafts- szenerie mit reicher Figuren- und Tierstaffage.

Es ehrt doch sicherlich den Maler aus dem Ostfriesischen Leer, daß seine Arbeit in der Qualität

für eine Stobwasserarbeit gehalten wird. Aus den oben beschriebenen über 80 Beispielen derartiger Krankannen, geht einwandfrei hervor, daß dieses Modell nirgends anderswo hergestellt worden ist, als in Ostfriesland.

Damit ist aber noch nicht die Frage geklärt, von wem die Bemalung ausgeführt wurde.

Eine technische Arbeitsanleitung von 1798 hat Prof. Dr. Helmut Ottenjann in den Buch „Farbige Möbel“ (Lit. Nr. 9) auf Seite 33, veröffentlicht.

Danach müßte jeder gute Maler die Kannen in dieser Qualität bemalen können.

Ob die Leeraner Malerfamilien Poppinga oder Voßberg dazugehörten muß noch erforscht werden. Es gibt verschiedene, sehr qualitätsvolle Bilder, aus diesen Familien aus der Mitte des 19. Jahr.

Die Adlerkanne

Entwicklung - Verbreitung - Ostfr. Eigenart

Literaturnachweis

1. Egon Viebahn „Bergisches Zinn“ Wuppertal 1978
2. B. Dubbe „Tin en tinnegieters in Nederland“
De Tijdstroom Lochem 1978
3. Theodor Kohlmann „Zinngießerhandwerk u.
Zinngerät in Oldenburg, Ostfriesland und
Osnabrück“ Göttingen 1972
4. Anke Schmidt „Der Zinngießer und seine Kunden“
aus Materialien zur Volkskunde Heft 15
Museumsdorf Cloppenburg 1989
5. Ausstellungskatalog des Museumsdorfes
Cloppenburg Helmut Ottenjann „Altes Zinn aus
dem westlichen Niedersachsen“ Cloppenburg
1972 Abb. 44 – 47
6. Hanns-Ulrich Haedeke „Zinn“ Braunschweig 1973
7. Jan Beekhuizen „De schoonheid van het oude
tin“ 's-Hertogenbosch 1998
8. Helmut Ottenjann „Der Silhouetteur Caspar Dilly“
Die blaue Reihe Nr. 3
Museumsdorf Cloppenburg 1998
9. Helmut Ottenjann „Farbige volkstümliche Möbel“
Cloppenburg 1979 „Farbrezepte für lackiertes
Blech mit Goldfiguren“
10. Dietrich Lüken „Festschrift zum 400. Schützenfest
1951“ Remels 1951
11. Wilhelm Wykhoff „Die Familien der
Kirchengemeinde Detern“ Aurich 1996
12. „Die Familien der Luther Gemeinde Leer“ 1674 –
194 Upstalsboom Gesellschaft Aurich 2003

Adlerkanne – artikel Horst Arians

Samenvatting Adlerkanne

Koffiekannen met een kraantje komen sinds de 17e eeuw in vele modellen en allerlei materialen voor. In de Empire (rond 1800) ontwikkelde zich een model uit de Griekse urnvorm. Het model komt voor in Duitsland (Bergische Land en Ostfriesland) en in Nederland. Bovenop het deksel zit een houten knop in de vorm van een eikel of een peer. Ter weerszijden bovenaan het kanlichaam bevinden zich twee ringen, bevestigd in de snavel van een adelaar; vandaar dat deze kannen in het Duits vaak Adlerkanne worden genoemd.

Het kraantje zit wat hoger dan de bodem, zodat koffieresten de uitgang niet kunnen belemmeren. De draaier van het kraantje heeft vaak de vorm van een dolfijn, zwaanshals, lier of knevel. Meestal rusten de kannen op drie pootjes die op een houten bolletje staan, zodat onder de kan een komfoor ter opwarming kan worden geplaatst.

In de verschijningsvorm komen allerlei varianten voor. In het Bergische Land komen echter alleen kannen voor die op een ronde of vierkante houten voet staan; deze kunnen dus niet verwarmd worden.

De auteur vermeldt gieters van kraantjeskannen in de drie gebieden, in Groningen met name de familie Rienewerf in de 19e en 20e eeuw en de familie Amsing in de 20e eeuw.

Soms worden de kannen gelakt of gemarmerd, met daarop beschilderingen van landschapjes of bloemen.

In de 19e eeuw werden in Oostfriesland Adlerkannen vaak als prijs door schutters-verenigingen uitgereikt. Van die prijzen zijn de gieters veelal bekend. De invloed vanuit het westen op Oostfriesland was groot. Tot 1865 werd in de Protestantse kerken zelfs in het Nederlands gepreekt en gezongen (als gevolg van het uitwijken van zeer veel protestanten naar dit gebied in de 16e eeuw). De auteur kent 85 kannen uit Oostfriesland, waar hij woont. Daarvan zijn er elf beschilderd. Het tijdschrift *Weltkunst* wijdde in december 2002 een artikel aan de Dröppelminna's, zoals de kannen ook wel worden aangeduid. In dit artikel wordt één beschildering toegeschreven aan een bekende porseleinfabriek, Stobwasser. De auteur weet echter dat het om een plaatselijke schilder uit Leer gaat en beschouwt de toeschrijving als een eer.

Een aanvulling op drie 'verrassende bodemvondsten'

M. Hendriksen

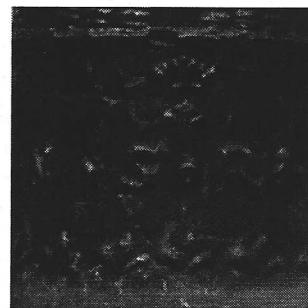
In De Tinkoerier, jaargang 10, nummer 2, december 2002, blz. 48 staat een tinnen/loden fluitje afgebeeld dat gedateerd kon worden in het vierde kwart van de zestiende eeuw'. Nu worden dergelijke fluitjes wel eens vaker bij graafwerkzaamheden gevonden, maar veel zullen dat er niet zijn.

Verrassend is dan ook dat er onlangs één uit de Amsterdamse bodem naar boven is gekomen tijdens werkzaamheden aan de Noord Zuid lijn. Het betreffende fluitje² (afb. 1) heeft eveneens een cilindervormige basis met kegelvormige top. Deze top is gedeeltelijk voorzien van rechthoekige vlakken met daarbinnen een zigzagmotief. De hoogte van het fluitje bedraagt 4,6 cm en de breedte 5,6 cm. Op het onderste deel van het fluitje staan aan beide kanten

de initialen N.S.R. Aan één kant staat daarboven nog een gekroonde Franse lelie (afb. 2). Ook onder de initialen staan meerdere Franse lelie's. Verder bezit de fluit een oor en een lange tuit die niet voorzien is van een verbinding zoals het exemplaar uit 2002. De datering van andere ter plekke gevonden voorwerpen loopt van begin zestiende- tot en met eind van de zeventiende eeuw. Op stilistische gronden is voor het fluitje een datering in de eerste helft van de zeventiende eeuw aannemelijk. Een ander criterium voor een datering is dat vooral in het tweede kwart van de zeventiende eeuw initialen op miniatuur tin voorkomt, waarvan I.D.Q³ wel de meest bekende is. Het vormenspectrum van dit soort fluitjes zal wellicht groter zijn dan de twee tot nu toe in

Afb. 1

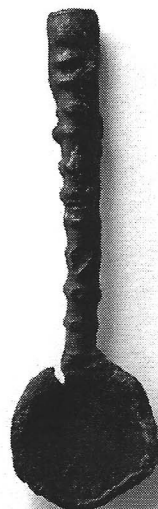
Afb. 2

Een aanvulling op drie ‘verrassende bodemvondsten’

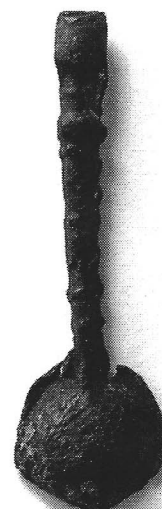
De Tinkoerier gepubliceerde exemplaren. In hetzelfde decembernummer van De Tinkoerier staat een pagina verder een tinnen/loden lepelrekje afgebeeld⁴. De datering van dat lepelrekje kon op basis van vondstomstandigheden gesteld worden in de zeventiende eeuw. Wat mij vanaf dat moment altijd bezig heeft gehouden is wat voor soort lepel-tjes daar bij zouden horen. Een vraag, waarop niet zo gemakkelijk een passend antwoord gevonden kon worden.

Oude poppenhuizen, die na het midden van de zeventiende eeuw ontstaan⁵, laten veelal een representatief beeld zien van de dan heersende mode in luxe huizen. Enkele voorbeelden zijn o.a. het poppenhuis van Sara Ploos van Amstel, of Petronella Oortman. Eén van de mooiste keukens komt voor in een poppenhuis die bekend staat onder de naam *Mon plaisir*⁶. Lepelrekken zijn doorgaans van hout vervaardigd en zo ook de miniaturen uit de poppenhuizen, al komen ze ook in zilver voor⁷. Vreemd is dan ook, dat het bovengenoemde lepelrekje uit lood/tin is vervaardigd. Dit past immers niet binnen de filosofie van poppenhuizen.

Uit de bodemgrond afkomstig van diezelfde metro-aanleg is een klein tinnen lepelkje⁸ gevonden dat ongetwijfeld in een lepelrekje zoals hierboven genoemd, heeft gehangen (afb. 3). Het 4,0 cm lange lepelkje heeft een ronde/licht ovalen bak met een diameter van 1,1 cm. Het steeltje is over de gehele lengte voorzien van ribbels. Wat opvalt, is de slordige afwerking en dat het hierna niet is nabewerkt gezien de vele gietgallen, in het bijzonder op de achterkant (afb. 4). Op basis van de samenhang met aardewerkfragmenten en munten ter plekke kan de datering gesteld worden tussen 1640 en 1670. Helaas voor het kleine lepelkje dateren de overgeleverde poppenhuizen uit de late zeventiende- en achttiende eeuw. Dus blijft de vraag of dergelijke vroege miniaturen gebruikt werden in poppenhuizen of dat ze hebben ze gediend als handspeelgoed onbeantwoord.

Afb. 3

Afb. 4

Noten

- ¹ J.F.H.H. Beekhuizen – Drie verrassende bodemvondsten in De Tinkoerier, mededelingenblad van de Nederlandse TinVereniging, jrg. 10, nr. 2, december 2002.
- ² Collectie P de Breuk
- ³ Geoff Egan. *Playthings from the past*. London 1996.
- ⁴ J.F.H.H. Beekhuizen – Drie verrassende bodemvondsten in De Tinkoerier, mededelingenblad van de Nederlandse TinVereniging, jrg. 10, nr. 2, december 2002.
- ⁵ Zeventiende eeuwse poppenhuizen in het rijksmuseum.
- ⁶ Faith Eaton 1991. *The Miniature House*.
- ⁷ In het poppenhuis van Petronella Dunois zijn vrijwel alle gebruiksvoorwerpen uit zilver vervaardigd.
- ⁸ Collectie auteur.

Serie van acht metrische vloeistofmaten

G. Groenendijk

Van de twee afgebeelde maten toont afbeelding 1 de metrische 2 liter- en de 1 centiliter van een serie van acht: 2 liter, 1 liter, 1/2 liter, 2 deciliter, 1 deciliter, 1/2 deciliter, 2 centiliter en 1 centiliter. Zij zijn gegoten van een legering van tin, lood en koper. De afgebeelde cilindrische maten hebben een standvoet en boven een verwijdde uitschenk kraag. Het aangesoldeerde handvat is boven rechthoekig en voorzien van een duimrust; beneden is het van rechthoekig af geleidelijk uitgebogen. Op de voorkant van de handgrepen is telkens in hoofdletters de inhoudsmaat ingeslagen (Afb. 1). Direct onder de uitschenk kraag is nummer 5 geslagen; het nummer van ijkkantoor Den Haag.

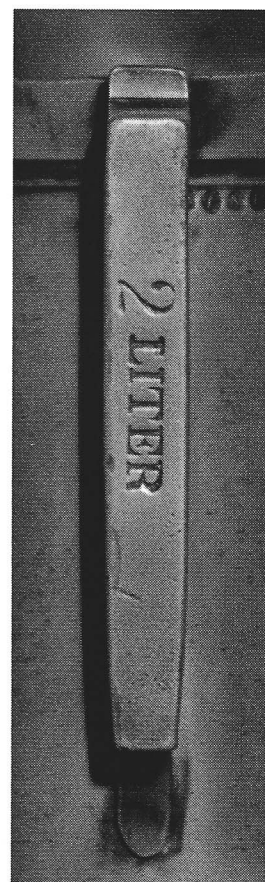
Verder de ijkmerken L (1878) tot en met k (1936/1937). Afbeelding 3 toont de onderkant van de maat-

bodems, waarin A. REYNDERS TE DELFT is geslagen. Volgens Dubbe, bladzijde 338, figuur 250 is dit het merk van Abraham Reijnders die tot zijn overlijden in 1832 tinnegieter was te Delft¹. Gezien de ijkdateringen, die een veel latere datering aangeven is het waarschijnlijk dat zijn zoon Gijsbert Adrianus en diens weduwe dit merk ook hebben gebruikt. Van Gijsbert Adrianus, en diens weduwe, zijn namelijk geen merken bekend.

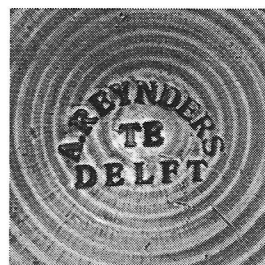
¹ Noot: 1 B. Dubbe, Tin en tinnegieters in Nederland, Lochem 1978.

Afb. 1

Afb. 2

Afb. 3

Literatuur over tin

H.B. van Wijk

In het stadsarchief van Zwickau (Thüringen) wordt een 'Kandelgiesserspruch' uit 1542 bewaard¹. Er wordt uit dit gedicht geciteerd in de catalogus bij een tentoonstelling over tin, die vorig jaar in Eichstätt (Beieren) werd gehouden:

*.... Ein klaren, silber-weissen Glanz von Flaschen,
Schüssel, Teller und Kandel
Recht zu erfahren diesen Handel,
Trat ich hinzu und grüsst ein alten,
Bit ihn für übel nicht zu halten.
Um dies Geschmeidwerk ich ihm fragt,
Was Handwerks wär. Der Alte sagt:
Wiss, dass wir Kandelgiesser sin;
Wit machen aus dem Klaren Zinn
Kandel, bauchet und auch glatt .....*

waarna de ik-figuur nog een uitvoerige opsomming krijgt van toepassingen van het tin en van het feit dat tin met een stadswapen wordt gemerkt. De catalogus ZinnZeit is gebonden en bevat 152 pagina's, waarin naast tekst 70 objecten in zwart/wit foto's van redelijke kwaliteit worden afgedrukt en besproken. De voorwerpen vertegenwoordigen wel alle genres, waaronder een typische pronkbokaal en vele andere stukken die met gilden verband houden. Het concept voor tentoonstelling en catalogus is een co-productie ('workshop') van academici en studenten van de universiteit van Eichstätt-Ingolstadt.

In de Inleiding van de catalogus wordt stilgestaan bij het feit dat er nauwelijks wetenschappen zijn, die zich bezighouden met materiële overblijfselen uit

het dagelijkse leven uit voorbije tijden, anders dan de Volkskunde. Bij historici gebeurt dat niet en bij kunsthistorici nauwelijks, althans wat betreft het alledaagse. Volkskunde (een academische studie in Duitsland, bij mijn weten niet in Nederland) onderzoekt van objecten het materiaal, de produktiewijze en -techniek, de vormgeving, de handel er in en het gebruik er van. Het onderzoek van voorwerpen vervult een centrale rol bij ethnologisch onderzoek in het algemeen. Systematisch onderzoek van afgebeelde objecten uit de middeleeuwen en de renaissance gebeurt in Duitsland door het Institut für Realienkunde des Mittelalters und der Frühen Neuzeit. Bij ons gebeurt datzelfde in het Boymans-van Beuningen Documentatiesysteem voor Pre-industriële Gebruiksvoorwerpen © 1989, daarbij gebruik makend van het materiaal van de stichting Het Nederlandse Gebruiksvoorwerp. Voorbeelden zijn opgenomen in de vierdelige reeks van de Afdeling Kunstnijverheid en Vormgeving van het museum, welke reeks enige jaren geleden tot eeuwige schande van degenen, die zulks beslisten, werd verramscht.

ZinnZeit | Spuren eines Handwerks in Alltag und Kunst

Rainer K. Tredt und Frank E.W. Zschaler (Hrsg.)
Regensburg: Verlag Schnell und Steiner 2004;
ISBN 3-7954-1663-6

¹ Merkwaardigerwijze wordt in de catalogus van de tentoonstelling Zwickauer Zinn | Zinn in Zwickau (Städtischen Museum Zwickau, 1995) niet naar dit gedicht verwezen.

Colofon

Ontwerp en lay-out
Oranje boven, 's-Hertogenbosch

Digitaal drukwerk
Thieme Amsterdam

Drinkbeker met deksel, mogelijk Oostenrijk

Gemerkt op het handvat: tweemaal gietersmerk in de vorm van een kan met deels weggesleten gietersinitialen (?)E of F. Aan de binnenkant van de bodem is een medaillon in de vorm van een adelaar aangebracht. Op het deksel een torentje.

4e kwart 17e eeuw.

Hoogte: 17,3 cm. Doorsnede bodem: 10,4 cm.

N T V

Nederlandse TinVereniging • Postbus 141 • 2240 AC Wassenaar